

วัฒนธรรมผานผ่านคลองแสนแสบสู่ทุ่งบางกะปิ: มิติสังคมวัฒนธรรม
From Klong Saensaeb to the Plain of Bangkapi: Socio-Cultural Dimensions
of Institutional Acculturation

ดร.สุวิมล อังควาณิช¹
นภสมน นิจรันคร²

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องนี้เป็นการให้ภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแถบทุ่งบางกะปิ จากคำบอกเล่าของผู้คนในชุมชน โดยใช้แนวคิดทางสังคมวิทยา วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพควบคู่กับทางสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ศึกษาการผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนทุ่งบางกะปิ 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนฝั่งคลองจั่น ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธ ชุมชนฝั่งหัวหมากซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม และชุมชนวัดกลางซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประกอบด้วยทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม ระยะเวลาของการศึกษาเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานในระยะเริ่มแรกจนกระทั่งปัจจุบัน

ผลการศึกษาสรุปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมใน 5 สถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ด้านสถาบันครอบครัว พบว่าครอบครัวชายมีจำนวนมากกว่าครอบครัวเดี่ยว ทั้งในชุมชนชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ด้านสถาบันเศรษฐกิจ เมื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไหลบ่าเข้ามา เศรษฐกิจซึ่งพึ่งพาเฉพาะการเกษตรเป็นหลัก กลับมีความหลากหลายด้านอาชีพมากขึ้น ด้านสถาบันการเมืองการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงจากประเพณีการยกย่องผู้อาวุโสเป็นผู้นำชุมชนมาเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ

¹อาจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

²อาจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

มากขึ้น ด้านสถาบันศาสนา ชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม ค่อย ๆ มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม เนื่องจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมได้รับการยอมรับจากสมาชิกในครอบครัว และเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้น ด้านสถาบันการศึกษา ทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม สนับสนุนให้ลูกหลานเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยมากกว่าในอดีต แนวโน้มเช่นนี้สอดคล้องกับการพัฒนาระบบการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบัน

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงคือผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เช่นเดียวกับการขยายตัวของประชากร ดังนั้น ความสัมพันธ์แบบปหฺมภูมิจนในอดีตก่อย ๆ แปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แบบพหุคยภูมิจน ชาวบ้านมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ในขณะที่บรรยากาศของการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ยังคงปรากฏชัด ดังนั้นเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง การพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคตจึงควรรให้ความสำคัญกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการสืบทอดวัฒนธรรมสู่อนุชนรุ่นหลัง

คำสำคัญ: การผสมผสานทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม สถาบันทางสังคม กระบวนการกลายเป็นเมือง

Abstract

This study depicts the socio-cultural changes in Bang-kapi as informed by people in the community. The sociological concepts are applied to analyze both physical and socio-cultural changes. The researchers employed the in-depth interview technique to study the acculturation in three Bang-kapi communities: Klong-chan, where most of population are Buddhist Thai; Hua-mark, Muslim Thai; and Wat klang, both Buddhist and Muslim Thai. The duration of the study ranges from the earliest settlement of the community to the present.

The findings encapsulate the socio-cultural changes in five institutions: family, economic, political, religious, and educational. Regarding the family institution, more nuclear families than extended families are observed in both Buddhist Thai and Muslim Thai communities. Regarding

economic institution, with the advent of societal changes, the former dominant agricultural economy has been challenged by the latter occupational diversity. With regard to the political institution, the tradition that senior citizens were revered as community leaders has been supplanted by more formal leaders. Regarding religious institution, Buddhist Thai and Muslim Thai have become acculturated because cross-cultural marriages are notably acknowledged by family members and kinships. As regards educational institution, both Buddhist Thai and Muslim Thai reinforce their younger generations to pursue their studies at the university level more than before. This trend corresponds with the development of educational system in Thailand at present.

The repercussion of changes is caused by the socio-economic development as well as the proliferation of population size. As a result, the former primary relationship in the community has gradually become the secondary relationship. Villagers become more individualistic; nevertheless, the milieu of harmonious co-existence is still discernible. Hence, in order to strengthen the community, future sustainable developments should accentuate the acculturation, the cultural identity preservation, and the cultural inheritance to younger generations.

Keywords: Acculturation; Cultural identity; Socio-cultural changes; Social institutions; Urbanization

บทนำ

วัฒนธรรมผสาน ผ่านคลองแสนแสบสู่ทุ่งบางกะปิ: มิติสังคมวัฒนธรรม เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นแถบทุ่งบางกะปิจากคำบอกเล่าของผู้อยู่อาศัยในชุมชนผ่านแนวคิดทางสังคมวิทยา ด้านการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ผวนกับมุมมองทางสังคมวัฒนธรรมผ่านสถาบันทางสังคมซึ่งหมายถึงแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานของสังคมที่มีขึ้นเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมและทำหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อให้สังคมคงสภาพอยู่ได้ ผู้เขียนได้เข้าไปศึกษาข้อมูลจากชุมชนตัวอย่างแถบคลองแสนแสบ 3 ลักษณะ คือชุมชนที่มีชาวไทยพุทธอยู่อาศัย

เป็นส่วนมากคือชุมชนฝั่งคลองจั่น ชุมชนที่มีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่คือ ชุมชนฝั่งหัวหมาก รวมทั้งชุมชนที่มีผู้อาศัยทั้งชาวไทยพุทธและไทยชาวมุสลิมคือชุมชนวัดกลางซึ่งมีพื้นที่ค่อนข้างไปทางเขตลาดพร้าวในปัจจุบัน วิธีการที่ใช้ศึกษาคือการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากนั้นจึงใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบก้อนหิมะ (Snowball sampling) จนได้ข้อมูลครบถ้วนที่แสดงถึงการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ผู้เขียนได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรม เริ่มตั้งแต่การก่อสร้างชุมชนยาวนานตราบนานทุกวันนี้

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยก่อนมีความผูกพันกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก สำหรับในบริเวณบางกะปิก็เช่นกัน ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างแนบแน่น เป็นไปตามแนวคิดอาณาจักรสิ่งแวดล้อมของ Bierstedt (1974) ที่ประกอบด้วย อาณาจักรสัตว์และพืช (Biological Factors) สภาพภูมิศาสตร์ (Geographic Factors) และประชากร (Demographic Factors) เมื่อเวลาผ่านไป แต่ละอาณาจักรจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อให้มีการปรับตัว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. **อาณาจักรสัตว์และพืช (Biological Factors)** ในอดีตพื้นที่ในแถบบางกะปิเป็นพื้นที่ลุ่มจึงเป็นแหล่งกสิกรรมสำคัญที่ผลิตข้าวได้ในปริมาณมาก นอกจากทุ่งนารอบบ้านแล้วบริเวณหลังบ้านก็มีการยกท้องร่องไว้เพื่อปลูกพืชผักสวนครัว สองฝั่งคลองแสนแสบมีต้นไม้ปกคลุมอย่างหนาแน่น สภาพโดยทั่วไปชุ่มชื้นทั้งจากสายน้ำ สีเขียวจากต้นไม้และท้องทุ่งนา ส่วนสัตว์ที่อยู่คู่กับชาวนาคือวัวควายที่ใช้เป็นแรงงานหลักในการทำนา และเป็นพาหนะในการขนข้าวของต่าง ๆ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปมีการผลิตรถไถหรือที่เรียกว่า “ควายเหล็ก” มาเป็นตัวช่วยใหม่ของชาวนา วัวควายจึงลดบทบาทลง เมื่อกำนิยมของชาวบ้านเปลี่ยนไปตามความเจริญ ท้ายที่สุดก็ไม่มีวัวควายให้เห็นเพราะชาวนาดำเนินการทำนาและหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทน

ส่วนสัตว์ที่เป็นอาหารในท้องที่บางกะปิก็มีอยู่อุดมสมบูรณ์ ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” เพราะในคลองแสนแสบเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของบรรดาสัตว์น้ำนานาพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นปลาหรือกุ้ง ซึ่งชาวบ้านสามารถนำมาเป็นอาหารและบางรายสามารถทำเป็นอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว นอกจากนี้สัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติแล้วชาวบ้านยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ในบริเวณบ้าน เช่น การเลี้ยงไก่เพื่อเก็บไข่เป็นอาหาร แต่เมื่อความเป็นเมืองเริ่มขยายเข้าสู่พื้นที่บางกะปิ ประชากรมีความหนาแน่นมากขึ้น ชาวบ้านจึงเพิ่มจำนวนการเลี้ยงไก่เพื่อนำไข่ออกมาจำหน่าย จนพัฒนาไปสู่ยุคที่มีบริษัทเอกชนซึ่งทำธุรกิจด้านอาหารเข้ามาส่งเสริมให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการสร้างฟาร์มไข่ไก่ ไข่เนื้อเพื่อป้อนอาหารให้เขตเมือง โดยเริ่มจากการเลี้ยงสัตว์อยู่ใต้ถุนบ้านแล้วจึงพัฒนาเป็นรูปแบบของอุตสาหกรรมในภายหลัง

2. สภาพภูมิศาสตร์ (Geographic Factors) การขยายตัวของเมืองสู่ชนบทได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมบริเวณคลองแสนแสบ ซึ่งจากเดิมน้ำคือชีวิต เพราะชาวบ้านสามารถใช้น้ำจากลำคลองในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้มากมาย รวมทั้งเป็นแหล่งประกอบอาชีพ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญยังใช้เพื่อการสัญจรทางน้ำ และเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ในอดีตเด็ก ๆ สามารถกระโดดเล่นน้ำในคลองว่ายน้ำอยู่ใกล้ศาลาริมน้ำหน้าบ้าน ตอนเช้าเด็กนักเรียนพากันพายเรือลำเล็ก ๆ ของตนเองเพื่อเดินทางไปเรียนหนังสือ ในช่วงฤดูหนาวพ่อแม่ก็สามารถเอาสวิงไปช้อนกุ้งก้ามกรามเพื่อนำมาทำอาหารให้ลูก ๆ แต่ปัจจุบันสภาพเหล่านั้นไม่มีให้เห็นอีกแล้ว ภาพที่เข้ามาแทนที่กลายเป็นน้ำสีดำ บางครั้งก็มีกลิ่นเน่าเหม็น สัตว์น้ำไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำเพื่อประโยชน์อย่างที่เคยเป็นมาได้อีกต่อไป ปรากฏการณ์เหล่านี้สืบเนื่องจากการพัฒนาความเจริญที่ผู้คนได้เข้ามาอาศัยอยู่กันมากขึ้นจึงมีการระบายน้ำทั้งจากครัวเรือน บ้านจัดสรร หรือ โรงงาน อุตสาหกรรมขนาดเล็ก รวมทั้งมลพิษที่เกิดจากเครื่องยนต์ต่าง ๆ ล้วนส่งผลให้คลองแสนแสบมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมโทรม

สภาพคลองแสนแสบในอดีต

สภาพคลองแสนแสบในปัจจุบัน

เส้นทางการคมนาคมในสมัยก่อนใช้เส้นทางน้ำเป็นหลัก โดยมีเรือเมล์ขาวนายเลิศให้บริการกับประชาชน เรือแต่ละลำมีชื่อเรียกที่จดจำได้ง่ายและคล้องจองกัน เช่น เรือเลิศสะมันเตา ให้บริการจากย่านประตูน้ำ ผ่านย่านชุมชนต่าง ๆ เช่น มินบุรี หนองจอก จนสุดทางที่ฉะเชิงเทรา (ไพโรจน์ มินสาคร, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 25 เมษายน 2554) ขณะที่ชาวบ้านจะมีเรือพายเล็ก ๆ เพื่อใช้เดินทางจากบ้านออกสู่คลองแสนแสบโดยใช้เส้นทางคลองสายเล็ก ๆ ที่เรียกว่า ลำรางสาธารณะ เช่น ชาวชุมชนวังโสม และวังใหญ่ใช้ลำรางพายเรือส่งสินค้าเพื่อไปสู่ย่านธุรกิจบริเวณตลาดบางกะปิ โดยมีท่าเรืออยู่บริเวณใกล้วัดศรีบุญเรือง เป็นต้น

ลำรางสาธารณะในอดีตก่อนกลายเป็นถนนบริเวณหน้ามัสยิดดารุลอิบาคะห์ (หัวหมาก) ปัจจุบัน

พัฒนาการด้านเส้นทางคมนาคมของชุมชนบริเวณคลองแสนแสบมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศเป็นอย่างยิ่ง ที่ผ่านมามีประเทศไทยได้ดำเนินการพัฒนาประเทศตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งได้เริ่มใช้ฉบับแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ๆ โดยเฉพาะฉบับที่ 1 - 4 ตั้งอยู่บนทฤษฎี growth pole และ growth center ที่เชื่อว่าการลงทุนควรลงทุนในเมืองใหญ่ที่มีโครงสร้างพื้นฐานและบริการต่าง ๆ พร้อมมูล (ศิริพันธ์ อารทวิวงษ์, 2549) ผลจากการใช้แผนพัฒนาทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในเขตบางกะปิคือการลดบทบาทของการคมนาคมทางน้ำมาเป็นการคมนาคมทางบก มีถนนใหม่ ๆ เกิดขึ้น นอกเหนือจากถนนลาดพร้าว ถนนเพชรบุรี ถนนสุขุมวิท 1 ถนนสุขุมวิท 2 และถนนสุขุมวิท 3 เกิดทางยกระดับ ทางด่วน ถนนตัดใหม่หลายสาย รวมทั้งการขยายถนนเดิมและปรับเปลี่ยนชื่อใหม่ เช่น ถนนสุขุมวิท 1 เป็นถนนนวมินทร์ ถนนสุขุมวิท 2 เป็นถนนเสรีไทย และถนนสุขุมวิท 3 เป็นถนนรามคำแหง การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับเส้นทางคมนาคมเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีการสร้างถนนกาญจนาภิเษก รวมทั้งการสร้างเส้นทางแอร์พอร์ตลิงก์เท่ากับเป็นการเปิดประตูบางกะปิให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเพื่อรองรับการพัฒนาในระดับภูมิภาคต่อไป ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์และเส้นทางคมนาคมเปลี่ยนไปย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของผู้อยู่ในชุมชน การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์นั้นมีแบบแผนการตั้งถิ่นฐานอยู่ 2 ประเภท คือ การตั้งถิ่นฐานที่ไม่มีการวางแผนและการตั้งถิ่นฐานที่มีการวางแผน ในอดีตพื้นที่เขตบางกะปิเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบไม่มีการวางแผน คือแยกย่อยออกเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมซึ่งพบเห็นทั่วไปในทุกส่วนของชนบทโลก ถิ่นฐานตั้งกระจายไปตามไร่นา ตามแนวเส้นทางคมนาคมทั้งถนนและแม่น้ำลำคลอง (Line type settlement) (คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, 2553) จึงเห็นว่าเดิมชาวบ้านมีที่นากว้างขวาง บ้านเรือนจึงตั้งอยู่ห่างกัน เป็นระยะ ๆ โดยมีทุ่งนาของแต่ละบ้านเป็นเขตแบ่ง บ้านทำด้วยไม้ ยกพื้นสูง มีลานนวดข้าวอยู่ใกล้ ๆ เนื่องจากอยู่ริมคลองจึงมีศาลาริมน้ำอยู่หน้าบ้าน ชาวบ้านรู้จักสนิทสนม มีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ ปัจจุบันสภาพทางกายภาพของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป บ้านเรือนริมน้ำหลายหลังยังมีสภาพเดิมอยู่บ้าง ในขณะที่กาลเวลาผ่านไปท้องทุ่งกลายเป็นถนนคอนกรีต บ้านเรือนเรียกสวนไร่นา จึงแปรสภาพเป็นอาคารสมัยใหม่

เพื่อรองรับจำนวนคนที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาศึกษาต่อและทำงานจนกลายเป็นความแออัด

สภาพบ้านเรือนในอดีต

สภาพบ้านเรือนในปัจจุบัน

สภาพบ้านริมคลองในปัจจุบันที่อนุรักษ์ความเป็นบ้านเรือนไทยในอดีต

3. ประชากร (Demographic Factors) เดิมย่านบางกะปิถือว่าเป็นบริเวณที่เป็นบึง มีน้ำท่วมขัง ดังนั้น จึงมีชาวบ้านอาศัยอยู่ไม่มากนัก แต่จำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้นด้วยปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

ประการแรก ชาวไทยมุสลิมที่เข้ามาอาศัยในเขตบางกะปิเป็นกลุ่มคนเชื้อสายมลายูที่ย้ายถิ่นมาจากรัฐปัตตานีตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมาพักอาศัยในย่านนี้ร่วมกับชาวไทยดั้งเดิมที่ตั้งบ้านเรือน

อยู่ประปรายตามริมคลองบริเวณขอบนอกพระนคร (เอกชัย ภักดีผล, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554) ขณะเดียวกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ชาวไทยมุสลิมกลุ่มนี้ขุดคลองแสนแสบเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง ในปี พ.ศ. 2380 เป็นเส้นทางลัดไปเมืองปราจีนและฉะเชิงเทราเพื่อส่งอาวุธยุทธภัณฑ์ กำลังรบและเสบียงอาหารไปยังประเทศญวนเมื่อครั้งสงครามไทย-ญวน (คันศนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2551) ส่วนมุสลิมอีกกลุ่มคือพวกแขกจามเขมรซึ่งกองทัพไทยได้กวาดต้อนมาจากเมืองพนมเปญจึงโปรดเกล้าให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองบางกะปิเช่นกัน (ส.พลายน้อย, 2544)

ประการที่สอง กลุ่มชาวไทยพุทธที่อพยพออกมาจากกรุงเทพฯ เนื่องจากหนีภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “คนเมือง” หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ ชั้นใน โดยเข้ามาเช่าบ้านของชาวนาเพื่อความปลอดภัยจากระเบิด ตอนเช้าก็จะนั่งเรือเมล์เข้าไปทำงานในเขตกรุงเทพฯ ตอนเย็นก็กลับเข้ามาเพื่อพักผ่อน เมื่อสงครามสิ้นสุดก็ย้ายกลับหรือบางครั้งครอบครัวที่มีญาติอาศัยอยู่บริเวณนี้ก็ได้อาศัยที่ดินและสร้างครอบครัวในบริเวณนี้เรื่อยมา (สุดา สุวรรณมาลี, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 17 เมษายน 2554)

ประการที่สาม ผลจากการเวนคืนที่ดินซึ่งเป็นที่ดินของประชาชนบริเวณหัวหมากในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ประมาณปี พ.ศ. 2508 เพื่อสร้างเป็นสนามกีฬาหัวหมากและศูนย์แสดงสินค้านานาชาติ รวมทั้งที่ดินบริเวณการเคหะคลองจั่นในปัจจุบัน ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนจากศูนย์แสดงสินค้าเพื่อมาก่อตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงใน ปี พ.ศ. 2514 โดยเฉพาะมีถนนตัดเข้าถึงหลายพื้นที่ ผู้คนจึงมาสร้างบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดเป็นชุมชนมากมาย ท้องทุ่งบางกะปิจึงกลายเป็นสภาพจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนเมืองที่มีผู้คนอาศัยอย่างหนาแน่นเช่นทุกวันนี้ (บุญลือ ศรีเจริญ, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 24 เมษายน 2554)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในทางสังคมวิทยาสามารถมองผ่านสถาบันทางสังคมที่สำคัญอยู่ 5 สถาบัน (งามพิศ สัตย์สวงน, 2545) ประกอบด้วย สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ซึ่งแต่ละสถาบันล้วน

เกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้านแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

1. **สถาบันครอบครัว** ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่เก่าแก่และเกิดขึ้นมาพร้อมกับสังคมมนุษย์ ครอบครัวของผู้อยู่อาศัยบริเวณบางกะปิตั้งอยู่ท่ามกลางกลุ่มเครือญาติ ทั้งครอบครัวชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมีสมาชิกอาศัยอยู่รวมกันในลักษณะครอบครัวขยายคือมีสมาชิกอยู่ร่วมกันมากกว่า 2 รุ่น คือมีพ่อแม่และปู่ย่าตายายอยู่ร่วมกัน ผู้อาวุโสในครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอน เช่น ครอบครัวของคุณศรีสมร ศิกษมัต ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนเรื่องการเรียนหนังสือจากบิดาคความว่า “ให้ลูก ๆ เรียนหนังสือสามัญคู่กับการเรียนศาสนา ทั้งหญิงและชาย จะได้เข้าใจหลักศาสนา ปฏิบัติกิจศาสนาได้อย่างถูกต้อง เพราะโลกปัจจุบันคือโลกทดลอง วันหนึ่งทุกคนต้องกลับไปยังโลกความเป็นจริง ดังนั้นจึงต้องเตรียมตัวให้พร้อม” เป็นการอบรมให้ลูกหลานได้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี

เมื่อสมาชิกมีการแต่งงานจะมีการสร้างครอบครัวใหม่และตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้กับครอบครัวเดิม เนื่องจากพ่อแม่มีการแบ่งที่ดินให้อาศัยและทำกิน โดยการเลือกคู่ครองในสมัยก่อนมีทั้งการคลุมถุงชน คือการที่ผู้ใหญ่เป็นผู้จัดการหาคู่ครองให้ตามความเหมาะสม เพราะมีคำนิยามว่า “เรือล่มในหนองทองจะไปไหน” รวมทั้งการเลือกคู่ครองด้วยความพึงพอใจของคู่บ่าวสาว จากการได้มีโอกาสพบปะกันในงานบุญและงานรื่นเริงต่าง ๆ โดยลักษณะการแต่งงานในอดีตกับปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปหลายอย่าง ในที่นี้ขอยกตัวอย่างการเปรียบเทียบการแต่งงานสมัยก่อนกับปัจจุบันของชาวไทยมุสลิม โดยคุณสามารถ อิศรัน กล่าวไว้ว่า “การแต่งงานของชาวไทยมุสลิมปัจจุบันยังคงยึดหลักศาสนาอิสลามเป็นสำคัญเหมือนเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนในรายละเอียดอื่นๆ ไปตามยุคสมัย อาทิเช่น การแต่งกายของทั้งบ่าวสาวและแขกที่มาร่วมงานสามารถบ่งบอกอัตลักษณ์ของชาวมุสลิมได้อย่างชัดเจน ด้านอาหารดั้งเดิมเป็นอาหารสำหรับ ที่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านร่วมกันทำ แต่ปัจจุบันจะมีหลากหลายหรือเป็นแบบอาหารชุดบุฟเฟต์เพื่อความสะดวกในการจัดงานยิ่งขึ้น”

ชีวิตหลังการแต่งงานคือการมีบุตรไว้สืบสกุล สมัยก่อนแต่ละครอบครัวมีจำนวนบุตรมาก เช่น 8 คน หรือ 10 คน แต่ปัจจุบันการมีบุตรน้อยลงไป เนื่องจากลักษณะการทำงานนอกบ้าน ชีวิตที่เร่งรีบตามลักษณะของสังคมเมืองทำให้แต่ละครอบครัวมีจำนวนบุตรน้อยลงคือกลายมาเป็น 2 คน หรือ 3 คน เท่านั้น

เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว

การแต่งงานในอดีตที่มีขบวนสู่ขอโดยใช้เส้นทางเรือ

เจ้าสาวชาวมุสลิม

การแต่งงานของชาวมุสลิมในปัจจุบัน

2. **สถาบันเศรษฐกิจ** ในสมัยก่อนลักษณะการประกอบอาชีพของทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมยังมีอาชีพไม่หลากหลายนัก ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม ก่อนจะเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่นเนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป จึงสามารถสรุปลักษณะอาชีพที่พบในบริเวณบางกะปิ ได้ดังนี้

2.1 **อาชีพเกษตรกรรม** สภาพภูมิประเทศของคลองแสนแสบเป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการเพาะปลูก ในช่วงแรกเป็นลักษณะเกษตรกรรมแบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” คือการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านปลูกข้าวไว้เพื่อรับประทาน หากมีจำนวนมากก็แบ่งขาย ส่วนบริเวณรอบบ้านปลูกพืชผักสวนครัวไว้รับประทานโดยไม่ต้องซื้อหา เบ็ด ไข่ ก็เลี้ยงภายในบริเวณบ้าน ปลาที่ได้จากการยกยอ วันใดอยากกินกุ้งก็พายเรือออกไปหาในลำคลอง เป็นวิถีชีวิตที่แทบไม่ต้องใช้เงิน (ศรีสมร ศิกษมัต, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 19 เมษายน 2554)

การประกอบอาชีพทำนา ชาวนามีวิถีชีวิตที่ก่อให้เกิดประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีไหว้แม่โพสพเพื่อเป็นการขอบคุณสำหรับผลผลิตที่ได้รับในปีนั้นๆ จะทำกันเฉพาะครอบครัวเท่านั้น แต่อีกประเพณีหนึ่งที่มีการรวมตัวกันของเพื่อนบ้านในชุมชนคือ การลงแขกที่เพื่อนบ้านจะมาช่วยลงแรงกันเกี่ยวข้าวให้กัน ส่วนเจ้าของบ้านก็จะทำอาหารไว้เลี้ยงเป็นการขอบคุณ

นอกจากประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาแล้วยังมีกิจกรรมที่เกิดในท้องทุ่ง ได้แก่ งาน “ช่วงรำ” มีขึ้นหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ประมาณเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ งานช่วงรำมีอุปกรณ์ที่สำคัญคือลูกช่วงที่ทำมาจากผ้าห่อฟางหรือผ้าห่อกามมะพร้าว แล้วทำเป็นลูกกลม ๆ จะใช้ผ้าสีหรือผ้าขาวก็ได้ สามารถเล่นได้เป็นกลุ่มไม่จำกัดจำนวน หากโยนลูกช่วงถูกผู้เล่นคนไหน คนนั้นจะต้องรำและมีการร้องเพลงประกอบ โดยมากเป็นการละเล่นของหนุ่มสาว ส่วนผู้ใหญ่และเด็ก ๆ ก็จะนั่งดูเพื่อเป็นการพักผ่อน (สุดา สุวรรณมาติก, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 17 เมษายน 2554) อาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนาได้ขยายตัวมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับประเทศอังกฤษ ส่งผลให้ไทยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อยังชีพ (Self-Sufficient Economy) มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ข้าวกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ รัฐบาลจึงสนับสนุนให้ส่งข้าวไปขายและส่งเสริมให้มีการปลูกข้าว

ด้วยการลดอาคารค่านาในปีแรก ประชากรจึงหันมาทำนาเพื่อการค้ากันมากขึ้น (อาสา คำภา, 2552) อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของการขยายตัวของเมืองและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจในช่วงต่อมาส่งผลให้อาชีพเกษตรกรรมเกือบสูญหายไปจากพื้นที่นี้แล้ว

อาชีพเกษตรกรรมคือทำนาและหาปลาจากลำคลอง

2.2 อาชีพค้าขาย การค้าขายสมัยก่อน เป็นลักษณะของการค้าขายสิ่งของเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ ด้วยระบบแลกเปลี่ยนของต่อของ เช่น ชาวปากน้ำ คลองด่าน มักนำผลิตผลจากทะเลมาแลกเปลี่ยนกับข้าวสารของชาวบ้านบางกะปิ และยังมีเรือลำใหญ่ ๆ จากชลบุรีนำสินค้ามาผลไม้มาขาย โดยมีปลายทางอยู่คลองมหานาค เมื่อผ่านตามสองข้างทางชาวบ้านจะเรียกซื้อ หากบ้านไหนที่มีการยกยอจับสัตว์น้ำหน้าบ้านได้ก็จะขายให้กับเรือสินค้าไป (ศรีสมร สิกขมัต, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 19 เมษายน 2554)

2.3 อาชีพรับราชการ เป็นกลุ่มที่ได้เรียนหนังสือในระดับสูงกว่าชั้นประถมศึกษา เป็นกลุ่มอาชีพที่ยังมีจำนวนน้อย เนื่องจากผู้ปกครองในยุคนั้นมีค่านิยมให้ลูกได้ทำงานอิสระเป็นของตนเอง เช่น การทำนา ทำสวน โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิมที่ไม่ต้องการให้ลูกออกไปทำงานราชการหรือเอกชนนอกบ้าน เนื่องด้วยความห่วงใยในการทำกิจกรรมทางศาสนา เพราะยุคนั้นยังไม่มีห้องสำหรับการละหมาดในสถานที่สาธารณะ (เอกชัย ภักดีผล, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554) ผู้ปกครองจึงไม่สนับสนุนให้ลูกได้เรียนหนังสือแต่อยากให้สืบทอดอาชีพในการทำเกษตรของครอบครัวมากกว่า

2.4 การประกอบธุรกิจส่วนตัว เป็นอาชีพที่สืบเนื่องมาจากกลุ่มที่มีบรรพบุรุษถือครองที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรมในบริเวณบางกะปิในสมัยก่อน แต่เนื่องจากการขยายตัวของเมืองเข้าสู่ชนบทเพื่อที่อยู่อาศัยกลายเป็นย่านอุตสาหกรรม (Industrial suburb) ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนทั้งโครงสร้างด้านอาชีพ โดยถูกหลานจากภาคเกษตรกรรมการเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ คนเก่าแก่จึงขายที่ดินหรือปรับรูปแบบการใช้ที่ดินเป็นการสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อเช่าในรูปแบบบ้านเช่าและอพาทเมนต์ ซึ่งความจริงแล้วธุรกิจบ้านเช่าได้เกิดขึ้นในย่านบางกะปิมาอย่างยาวนานคือตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ชาวกรุงเทพฯ ตอนในหนีภัยสงครามออกมาหาบ้านเช่าอยู่นอกเขตพระนครเพื่อความปลอดภัย โดยชาวนาได้แบ่งเรือนหลังใหญ่ให้เช่า ส่วนครอบครัวตัวเองจะพากันย้ายไปอยู่เรือนหลังเล็กที่สร้างไว้ในบริเวณใกล้เคียง (สุดา สุวรรณมาติก, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 17 เมษายน 2554) แต่ธุรกิจบ้านเช่าในยุคนั้นเป็นระยะเวลาอันสั้นคือเมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงคนที่มาเช่าก็ต่างกลับเข้าบ้านที่อยู่ในกรุงเทพฯ เหมือนเดิม แต่ในยุคต่อมาเมื่อต่อมาก็เป็นห้องแถว ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ทำงานแถวเพชรบุรีตัดใหม่ (ศรีสมร ศิกษมัต, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 19 เมษายน 2554) โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในสถานบันเทิงที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากบนถนนเพชรบุรีและเพชรบุรีตัดใหม่ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2510 ยุคสงครามเวียดนามเป็นต้นมาสืบเนื่องจากประเทศไทยอนุญาตให้สหรัฐอเมริกาใช้พื้นที่บางแห่งในจังหวัดนครราชสีมาและชลบุรีเป็นฐานทัพ สถานบันเทิงดังกล่าวจึงเป็นพัฒนาการของอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นและในขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยดึงดูดให้ผู้คนจากต่างถิ่นอพยพเข้ามา ซึ่งผู้คนจำนวนมากเหล่านี้ย่อมต้องการที่อยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะอาชีพและที่ดินทำกินจากเกษตรกรรมมาเป็นบ้านเช่าและบ้านจัดสรร

นอกจากนี้ยังมีการประกอบธุรกิจส่วนตัวที่หลากหลาย บางอาชีพเน้นการใช้ภูมิปัญญาของบรรพชนนำมาประยุกต์กับศิลปะสมัยใหม่พัฒนาสู่สินค้าส่งออก เช่น การทำผ้าฮิญาบ (พรทิพา บุญมาเลิศ, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 22 เมษายน 2554)

สภาพบ้านเรือนหลายแห่งที่กลายเป็นบ้านเช่าและอพาทเมนต์

3. สถาบันการเมืองการปกครอง สืบเนื่องจากสมัยก่อนชาวชุมชนมีลักษณะการอยู่อาศัยแบบครอบครัวขยาย จึงมีความเคารพยกย่องผู้อาวุโส ดังนั้นผู้ปกครองจึงเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ คือเป็นผู้สูงอายุ ผู้นำทางศาสนา หรือครู เป็นต้น โดยเฉพาะในชุมชนมุสลิม ผู้นำศาสนามีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนด้วย โดยเป็นผู้นำที่มีบทบาททั้งในการอบรมสั่งสอนรวมทั้งเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเมื่อเกิดกรณีพิพาท ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน การหย่า รวมทั้งเป็นคนกลางในการตกลงแบ่งมรดกตามหลักศาสนา ส่วนในกลุ่มชาวไทยพุทธผู้นำก็เป็นผู้อาวุโสที่ได้รับการยอมรับและมีผู้เคารพนับถือ รวมทั้งมีความสามารถในการเป็นผู้นำประกอบศาสนากิจเกี่ยวข้องเนื่องกับการเกิดแก่เจ็บตายได้ในลักษณะใกล้เคียงกับผู้นำของกลุ่มชาวไทยมุสลิมซึ่งเป็นลักษณะผู้นำตามประเพณี มีอำนาจปกครองเนื่องจากได้รับฉันทานุมัติจากชาวบ้าน แต่เมื่อทางการเริ่มเข้ามาดูแลด้านการปกครองด้วยการแต่งตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านแทนภาครัฐ ผู้นำตามประเพณีบางคนก็ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ต่อ ในภายหลังผู้นำชุมชนที่เป็นทางการจะได้มาจากการเลือกตั้ง ดังนั้นการควบคุมทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการด้วยระบบผู้อาวุโสยังคงมีความสำคัญอยู่บ้างในสังคมปัจจุบัน ในขณะที่เน้นการควบคุมอย่างเป็นทางการโดยกฎหมายมากขึ้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมได้มีการเข้าร่วมกันเป็นกรรมการชุมชนทั้งสองกลุ่ม (มุฮัมมัด เสน่หา, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554)

4. สถาบันศาสนา ชุมชนในพื้นที่บางกะปิที่ตั้งอยู่ฝั่งคลองจั่นเป็นกลุ่มของชาวไทยพุทธดั้งเดิมและอพยพเข้ามาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดศรีบุญเรือง ผู้คนในสมัยนั้นจะปฏิบัติตน โดยมีประเพณีทางศาสนาเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต กิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีจึงมีวัดเป็นศูนย์กลาง ยกตัวอย่างเช่น วันสงกรานต์ซึ่งถือเป็นวันปีใหม่ มีการทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระ ก่อนที่จะเป็นการเล่นน้ำอย่างสนุกสนาน หรืองานทำบุญแก้บนหลวงพ่อวัดศรีบุญเรือง ช่วงเดือนมีนาคม มีเวลา 7 วัน 7 คืน การแสดงที่สำคัญของงานคือการแสดงละครชาตรี โดยก่อนจะแสดงให้ชาวบ้านได้รับชมต้องเข้าไปกราบถวายแก้หลวงพ่อบนโบสถ์ก่อน รวมทั้งงานทอดกฐินงานออกพรรษา เป็นต้น (สุดา สุวรรณมาลิก, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 17 เมษายน 2554) ส่วนชุมชนฝั่งหัวหมาก ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามที่สร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณใกล้มัสยิด เช่น ชุมชนวังโสมและชุมชนวังใหญ่ มีมัสยิดดารุลอิบาดะห์ (หัวหมากน้อย) เป็นศูนย์กลางการดำเนินชีวิตจึงสัมพันธ์กับศาสนาอยู่ตลอดเวลา เช่น การละหมาด การถือบวช การออกบวช การประกอบพิธีหัจญ์ และการเรียนศาสนา แม้ว่าในกลุ่มของชาวไทยมุสลิมจะไม่มีงานรื่นเริงเหมือนอย่างชาวไทยพุทธเมื่อมีงานบุญ แต่ก็มียุทธกรรมอื่นๆ ที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ และสังคมให้เข้มแข็งได้ เช่น หลังจากออกบวช จะมีการไปเคารพและระลึกถึงคนตายที่สุสาน สำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มีการขอภัยแก่กันและกัน นอกจากนี้ยังมีการทำบุญให้คนยากจนด้วยการบริจาคข้าวสาร (เอกชัย ภักดีผล, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554)

กลุ่มคนที่นับถือศาสนาทั้งสองกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมชุมชนเดียวกัน เช่น ชาวบ้านชุมชนวัดกลางซึ่งมีมัสยิดริควานูนอิสลาม (สุเหร่าคลองจั่น) ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากวัดจันทวงศาราม (วัดกลาง) เพียง 100 เมตร และชาวบ้านชุมชนหน้ารามคำแหงที่มีวัดเทพศิลาอยู่ในย่านเดียวกับมัสยิดยามิฮูลอิสลาม ดังนั้นในเขตบางกะปิแม้จะมีคนที่มีความแตกต่างด้านศาสนา แต่ต่างมีความผสมกลมกลืนกันในรูปแบบต่างๆ จะขอยกตัวอย่างจากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่

“พ่อแม่เป็นมุสลิมก็จริง แต่เรียนที่โรงเรียนวัด ทำให้ได้เรียนรู้เรื่องพุทธศาสนาด้วย แลผมยังมีเพื่อนที่เป็นไทยพุทธอีกมากมาย บางคนทำนาใกล้กันก็มาลงแขกร่วมกัน แม้ต่างศาสนาแต่ก็สามารถเป็นเพื่อนกันได้ แต่หากมีการคบหาถึงขั้นการแต่งงานก็ต้องเข้าศาสนาอิสลามก่อน”

(เอกชัย ภักดีผล, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554) ปัจจุบันจึงเห็นว่าการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างไทยพุทธกับมุสลิมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และอีกหนึ่งคำบอกเล่าว่า “แม้ว่าหลักศาสนาจะต่างกันระหว่างไทยพุทธกับมุสลิม แต่หากชาวไทยพุทธมีงานแต่งงาน ซึ่งถือว่าเป็นงานสำคัญ เพื่อนที่เป็นมุสลิมก็สามารถไปร่วมแสดงความยินดีได้โดยไม่คำนึงว่าเป็นคนนับถือศาสนาใด” (ไพโรจน์ มินสาคร, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 25 เมษายน 2554)

จากลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) คือมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง 2 กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมต่างกันและมีการแลกเปลี่ยนต่อกัน (อมรา พงศาพิชญ์, 2545) ชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่บางกะปิจึงมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนา ได้แก่ ครอบครัวและเครือญาติมีการยอมรับการแต่งงานระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมมากขึ้น ส่วนในด้านความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาต่างก็เน้นการยึดหลักคำสอนของศาสนาเพื่อทำความดีเหมือนกัน รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและอิสลาม เช่น การแต่งงานและงานบุญชุมชนประจำปี เป็นต้น

ระบบสหรัถยานิยม ชาวบ้านต่างช่วยกันทำอาหารเมื่อเพื่อนบ้านมีงานบุญ และพากันช่วยล้างอุปกรณ์หลังจากเสร็จงาน โดยใช้น้ำจากคลองแสนแสบ

5. **สถาบันการศึกษา** ในอดีตระบบการศึกษาในพื้นที่บางกะปิ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ การศึกษาด้านสามัญและการศึกษาด้านศาสนา โดยการศึกษาด้านสามัญจะมีอยู่ตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดศรีบุญเรือง วัดเทพศิลา และวัดบางเตย เป็นต้น ซึ่งมีการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา

ถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น แต่หากจะต้องการเรียนในระดับสูงกว่านั้นจะต้องเดินทางเข้าไปเรียนในเมือง จึงมีเพียงกลุ่มชนชั้นสูงที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีญาติอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพฯ หรือเป็นเด็กที่เรียนดีมากกว่านั้นที่จะได้รับการสนับสนุนให้เรียนต่อ เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องการเดินทางและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ (ศรีสมร ศิกษมัต, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 19 เมษายน 2554) แต่เมื่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โรงเรียนนันทศึกษาจากในกรุงเทพฯ ได้ย้ายมาตั้งอาคารเรียนชั่วคราวที่วัดศรีบุญเรืองและเมื่อสงครามจบก็ไม่ได้ย้ายอาคารกลับจึงทำให้ในพื้นที่บางกะปิมีการขยายการศึกษาถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นต้นมา (สุดา สุวรรณมาติก, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 17 เมษายน 2554)

คณะครูและนักเรียนโรงเรียนวัดเทพศิลา

การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในยุคแรกจะเรียนศาสนาที่บ้านของครูผู้สอน ในระยะต่อมาจึงมีการตั้งเป็นโรงเรียน เช่น โรงเรียนริควานูนอิสลาม ซึ่งตั้งอยู่ที่แขวงคลองจั่น เป็นที่ดินอุทิศจากฟัวเพื่อการศึกษาของท่านอาจารย์ อิสมาแอล ชุกรี มินสาคร ซึ่งต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนสุเหร่าคลองจั่น ในบริเวณเดียวกันนี้เป็นโรงเรียนสามัญที่ชาวไทยมุสลิมหรือชาวไทยพุทธก็สามารถมาศึกษาได้ (ไพโรจน์ มินสาคร, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 25 เมษายน 2554) อีกตัวอย่างหนึ่งคือโรงเรียนเรากล่อคุดปานีนำวัลบ้านต ซึ่งตั้งอยู่ในมัสยิดคารุลอิบาอะห์ (หัวหมากน้อย) ขณะเดียวกันก็มีการก่อตั้งโรงเรียนสุเหร่าหัวหมากน้อยในพื้นที่เดียวกัน (เอกชัย ภัคดีผล, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554) ดังนั้น ชาวไทยมุสลิมจะต้องเรียนหนังสือทั้ง 2 ระบบควบคู่กันไป คือเรียนศาสนา

และเรียนการศึกษาสามัญภาคบังคับไปพร้อม ๆ กัน ในระยะต่อมาพัฒนาการด้านการศึกษาในระดับก่อนอุดมศึกษา แพร่กระจายครอบคลุมทุกพื้นที่ในเขตบางกะปิโดยเป็นโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานครและโรงเรียนเอกชน

โรงเรียนเรากลุ่มคู่อัลบานีนาวัลบ้านาด

โรงเรียนสุเหร่าหัวหมากน้อย

ส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษา นอกจากจะมีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์เปิดรับนักศึกษาระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโทในระบบปิดแล้ว ปี พ.ศ. 2514 มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ก่อตั้งขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยตลาดวิชาโดยมีสถานที่ตั้งที่หัวหมากบริเวณศูนย์แสดงสินค้านานาชาติ มหาวิทยาลัยรามคำแหงเปิดโอกาสทางการศึกษาทั้งต่อลูกหลานในบริเวณบางกะปิและทั่วประเทศเพื่อศึกษาในระดับปริญญาตรี ดังนั้นการก่อตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงจึงเป็นผลดีต่อระบบการศึกษาเพราะเป็นสถานที่ซึ่งสร้างคนที่มีคุณภาพ เป็นตลาดวิชา ดังคำกล่าวที่ว่า “รามสร้างคนเท่ากับรามสร้างชีวิต เพราะรากฐานของดีก็คืออิฐ รากฐานของชีวิตคือการศึกษา” (เอกชัย ก๊กคิผล, การสัมภาษณ์ส่วนตัว, 21 เมษายน 2554) ในระยะต่อมาได้มีการเปิดสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษาขึ้นอีกหลายแห่งเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในภาคเอกชน เช่น มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต เป็นต้น รวมทั้ง

สถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาได้แก่ วิทยาลัยศิลปหัตถกรรมกรุงเทพ โรงเรียนเทคโนโลยีบริหารธุรกิจ โรงเรียนการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยวนานาชาติ และโรงเรียนเทคโนโลยีบางกะปิ เป็นต้น ดังนั้นความคาดหวังของทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในยุคนี้คือการสนับสนุนให้บุตรหลานได้มีโอกาสรับเรียนเพื่อนำคุณวุฒิทางการศึกษาเป็นใบเบิกทางสู่นาคต ระบบการศึกษาจึงมุ่งเน้นในการให้ความรู้และส่งเสริมวัฒนธรรม ให้ความเสมอภาค สร้างความสมานฉันท์ รวมทั้งเป็นสื่อกลางในการผสมผสานวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและคงอัตลักษณ์ของพื้นที่เขตบางกะปิต่อไป

การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาวัฒนธรรมในเขตบางกะปิเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน จากการก่อร่างของชุมชน ในยุครัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ท้องนาซึ่งมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างเบาบาง ได้ถูกกระทบจากการอพยพเข้าของกลุ่มคนเชื้อสายมลายูจากจังหวัดปัตตานีและแขกจามจากเมืองพนมเปญในสมัยรัชกาลที่ 3 วัฒนธรรมไทยพุทธดั้งเดิมจึงเริ่มได้รับการแลกเปลี่ยนจากวัฒนธรรมชาวมุสลิมตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งจากการที่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาวริงกับประเทศอังกฤษ ส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่การเกษตรเนื่องจากอาชีพเกษตรกรรมได้รับการส่งเสริมให้แพร่กระจายมากขึ้น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ชีวิตความเป็นอยู่ในเขตบางกะปิได้ถูกกระทบอีกครั้งจากการอพยพของคนเมืองจากกรุงเทพฯ ตอนในที่มาหลบภัยและหลายคนได้ตั้งรกรากอยู่ที่นี้จนกลายเป็นคนบางกะปิต่อไป เมื่อได้มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นที่คือมีการปฏิรูปการใช้ที่ดินจากการทำเกษตรกรรมมาเป็นบ้านเช่า บ้านจัดสรรและอาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2513 เกิดการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างศูนย์แสดงสินค้านานาชาติ สนามกีฬาหัวหมาก รวมทั้งการเคหะแห่งชาติ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะอาชีพ ประกอบกับในปี พ.ศ. 2514 มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ก่อตั้งขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเปิด ผู้คนจึงหลั่งไหลมาสู่บางกะปิ จึงมีการตัดถนนเพิ่มเส้นทางคมนาคมและสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับเป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงได้เปิดดำเนินการเพราะได้นำพาผู้คนเข้ามาสู่เขตบางกะปิเป็นจำนวนมาก

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตบางกะปิสามารถแยกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือกลุ่มคนดั้งเดิมที่มีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในเขตนี้หรือมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้นานกว่า 4 ทศวรรษ กับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อการศึกษาหรือประกอบอาชีพ ความสนใจของบทความนี้จึงอยู่ที่ว่ากลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมคือชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมีการผสมผสานวัฒนธรรมกันอย่างไร ซึ่งสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมใน 5 สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ด้านสถาบันครอบครัวนั้นทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ด้านลักษณะอาชีพจากเดิมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรแต่เมื่อสังคมเปลี่ยนไปจึงมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ในด้านสถาบันการเมืองการปกครองเปลี่ยนจากผู้นำชุมชนที่มักเป็นผู้อาวุโสมาเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ สถาบันทางศาสนานั้นชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมโดยผ่านระบบครอบครัวและเครือญาติซึ่งยอมรับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมมากขึ้น ในด้านสถาบันการศึกษาพบว่าในยุคปัจจุบันทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมีการสนับสนุนให้ลูกหลานได้มีโอกาสเล่าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาระบบการศึกษาของประเทศในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อลักษณะความสัมพันธ์ ดังที่ Bierstedt ได้กล่าวว่าวิถีชีวิตของคนมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะวิถีชีวิตของผู้คนจากเดิมชาวบ้านมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิเมื่อมีการพัฒนาและเพิ่มจำนวนประชากรมากขึ้นจึงกลายเป็นความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ ผู้คนมีความเป็นปัจเจกมากขึ้นแต่ขณะเดียวกันก็ยังมีลักษณะของการอยู่อาศัยร่วมกันในชุมชนอย่างผสมกลมกลืน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงยังเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีสิ่งใดอยู่อย่างถาวรแต่ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ แปรเปลี่ยนอยู่เสมอ” ขณะเดียวกัน เฮอราโคลิตุส นักปรัชญาชาวกรีกก็กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงว่า “ไม่มีใครสามารถกระโดดลงไปในแม่น้ำได้สองครั้ง” เพราะแม้จะห่างกันเพียง 1-2 นาทีเท่านั้น ทั้งตัวบุคคลและแม่น้ำก็มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว (คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, 2553) ในอดีต

มนุษย์กลัวการเปลี่ยนแปลงเพราะไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะไปในทิศทางใด แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงเป็นไปโดยมีการวางแผนหรือที่เรียกว่าการพัฒนา ซึ่งมนุษย์พยายามควบคุมให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ โดยกระบวนการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดจากการขอยืม การแพร่กระจาย นวัตกรรม หรือการประดิษฐ์คิดค้น ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงในเขตบางกะปิยังเป็นไปตามหลักของทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) คือสังคมเปลี่ยนจากรูปแบบที่เรียบง่ายสู่สังคมที่มีความซับซ้อน และสมบูรณ์แบบกว่าในอดีตเหมือนเส้นตรง (Kammeyer, 1994) รวมทั้งทฤษฎีการหน้าที่ (Functional Theory) ซึ่งมองภาพรวมของสังคมวัฒนธรรมว่าประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เมื่อมีความเจริญโดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีเข้ามาทำให้มิติต่าง ๆ ของสังคม ถูกกระทบผู้ที่อาศัยในสังคมจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป (Ogburn, 1980) ดังนั้นเมื่อไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอดีตได้แต่สามารถเปลี่ยนแปลงอนาคตได้ หากพิจารณาจากบริบทของชุมชนเขตบางกะปิ ท่ามกลางความแตกต่างทางศาสนา วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ สิ่งสำคัญที่สุดอยู่ที่ว่าชนต่างวัฒนธรรม โดยเฉพาะชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมจะอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร พันธกิจนี้ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของทั้งคนรุ่นเก่า และรุ่นใหม่ที่ต้องยึดมั่นในแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม ควบคู่กับการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า เพื่อรังสรรค์สังคมให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). *สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาครอบครัวไทยโซ่ง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. (2553). *สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ส.พลายน้อย. (2544). *สารคดีวิถีชีวิตคนไทยสมัยโบราณ ชีวิตตามริมคลอง*. กรุงเทพมหานคร: สายธาร.
- สันศนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2551). *ชื่อบ้านนามเมืองในกรุงเทพฯ*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ศิริพันธ์ ถาวรทิวังษ์. (2549). *ประชากรศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อาสา คำภา. (2552). *เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่องสนธิสัญญาเบาวริงและการต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว: ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันไทยคดีศึกษา.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2545). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bierstedt, R. (1974). *The Social Order* (4th ed.). New York: McGraw - Hill.
- Kammeyer, K. C. W., Ritzer, G., & Yetman, N. R. (1994). *Sociology: Experiencing Changing Societies*. (6th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Ogburn, W. F. (1980). *Social Change*, Originally published in 1922. (in Abrahamson, Mark, Urban Sociology)

หมายเหตุ บทความนี้ได้รับความอนุเคราะห์ให้คำปรึกษาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.จงจิตต์ โสภณคณาภรณ์ รองศาสตราจารย์ปฐม ทรัพย์เจริญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อุดมพร ชื่นไพบูลย์ และคณาจารย์ภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง